“Само един бог може да ни спаси”
Разговор с Мартин Хайдегер*

ШПИГЕЛ: Професор Хайдегер, винаги сме си мислили, че върху Вашето философско творчество хвърлят известна сянка някои не толкова отдавнашни събития от Вашия живот, които никога не са били напълно изяснени.

ХАЙДЕГЕР: Имате предвид трийсет и трета година?

ШПИГЕЛ: Да, преди и след това. Бихме искали да разгледаме нещата в по-широк контекст, повдигайки някои важни въпроси, като например: какви са възможностите на философията за въздействие върху действителността, включително върху политическата действителност?

ХАЙДЕГЕР: Това са важни въпроси, дали ще мога да отговоря на всички? Но първо трябва да кажа, че преди моя ректорат[1] не съм се занимавал по никакъв начин с политическа дейност.

ШПИГЕЛ: Ето тук едно изречение от встъпителното Ви слово като ректор: “Прословутата ‘академична свобода’ ще бъде прогонена от германския университет; тази свобода не беше истинска, защото беше само отрицаваща.” Позволяваме си да предположим, че това изречение съдържа поне част от схващания, които Вие все още продължавате да отстоявате.

---

* През септември 1966 германският философ Мартин Хайдегер (1889-1976), един от титаните на мисълта на XX век, приема в дома си във Фрайбург представители на списание “Шпигел”, за да отговори на обвиненията във връзка с поведението си по времето на нацизма. Той самият вижда в този разговор принос за “изясняването на моя случай”. Тъй като в хода на срещата той излага и редица основни мисли на своята философия, разговорът с “Шпигел”, по волята на Хайдегер публикуван едва след смъртта му, става известен като “завещанието на Хайдегер”.

[1] Хайдегер е ректор на Фрайбургския университет от април 1933 до февруари 1934.

ХАЙДЕГЕР: Да, така е. Защото тази академична “свобода” твърде често беше негативна; свобода *от* усилието да се отдадеш на размисъл и вглъбеност, каквото научната работа изисква.

ШПИГЕЛ: Добре, това го разбираме. И все пак смятаме, че в ректорското Ви слово се долавя един нов тон, когато, четири месеца след назначаването на Хитлер за канцлер, говорите, например, за “величието и великолепието на това ново начало”.

ХАЙДЕГЕР: Да, в това също бях убеден.

ШПИГЕЛ: Бихте ли обяснили по-подробно?

ХАЙДЕГЕР: По онова време не виждах друга алтернатива. При цялата бъркотия от мнения и политически тенденции, застъпвани от 22 партии, беше необходимо да се намери едно национално и преди всичко социално решение.

ШПИГЕЛ: Само че 22-те партии съществуваха вече отдавна. Милиони безработни имаше още през 1930.

ХАЙДЕГЕР: По онова време бях изцяло погълнат от въпросите, развити в “Битие и време”[2] и в текстовете и лекциите от следващите години, основни въпроси на мисленето, засягащи косвено и националните и социалните въпроси. Като университетски преподавател, от непосредствена важност за мен бе въпросът за смисъла на науката и заедно с това - за предназначението на университета. За тези усилия загатва и заглавието на ректорското ми слово “Самоутвърждаването на германския университет”.

ШПИГЕЛ: Трябва обаче да цитираме още едно изречение, под което не можем да си представим, че бихте се подписали и днес. През есента на 1933 Вие заявявате: “Не от догми и идеи трябва да се

[2] Основополагащият философски труд на Хайдегер (1927).

ръководите във вашето битие. Единствен фюрерът *е* днешната и бъдещата германска действителност и нейният закон.”

ХАЙДЕГЕР: Приведените изречения не бих написал днес. Впрочем още през 1934 не съм казвал вече подобно нещо.

ШПИГЕЛ: От досегашния ни разговор става ясно, че през 1933 Вие се движите между два полюса. Първо: Вие сте принуден да се съобразявате с обстановката. Това е единият полюс. Другият полюс е по-положителен, по собствените Ви думи: имах усещането, че става нещо ново, че се очертава едно ново начало.

ХАЙДЕГЕР: Точно така. Аз не си кривях душата с онова, което говорех, а съзирах тази перспектива.

ШПИГЕЛ: Известно Ви е, че в тази връзка срещу Вас се повдигат обвинения, засягащи Вашето сътрудничество с националсоциалистическата партия, които все още се водят за неопровергани. Така например Ви обвиняват, че сте участвали в горения на книги.

ХАЙДЕГЕР: Аз забраних запланираното изгаряне на книги, което трябваше да стане пред сградата на университета.

ШПИГЕЛ: Вие сте били дълго време приятели с Ясперс[3]. След 1933 връзката Ви се помрачава. Според мълвата това се дължало на факта, че жената на Ясперс била еврейка.

ХАЙДЕГЕР: С Ясперс се сприятелихме през 1919; през летния семестър на 1933 гостувах на него и жена му в Хайделберг. Ясперс ми изпрати всичките си публикации между 1934 и 1938 – “със сърдечни поздрави”.

---

[3] Карл Ясперс (1883-1969), германски философ.

ШПИГЕЛ: Вие сте ученик на Вашия предшественик като декан на философския факултет на Фрайбургския университет, евреина Едмунд Хусерл[4], който именно Ви препоръчва за негов приемник. Отношението Ви към него трябва да е било белязано от чувство на благодарност.

ХАЙДЕГЕР: Сигурно Ви е известно посвещението[5] на “Битие и време”?

ШПИГЕЛ: Естествено. На какво се дължи все пак последвалото помрачаване на отношенията Ви?

ХАЙДЕГЕР: Различията ни в професионален план се задълбочиха. В началото на 30-те години Хусерл подложи Макс Шелер[6] и мен на безмилостна публична критика. Никога не разбрах какво го бе накарало да се дистанцира така категорично от моето мислене.

ШПИГЕЛ: Обвиняват Ви, че в петото издание на “Битие и време”, от 1941, сте махнали оригиналното посвещение на Хусерл.

ХАЙДЕГЕР: Това е вярно. Когато през 1941 моят издател Нимайер усети, че отпечатването на петото издание е застрашено, дори че е възможна забрана на книгата, се споразумяхме да извадим посвещението, но при условие, че остане бележката на 38 страница, която всъщност обосновава посвещението и която гласи: “Ако настоящето изследване отива няколко крачки напред към разгадаването на ‘самите неща’, авторът дължи това на първо място на Е. Хусерл.”

ШПИГЕЛ: Вие обаче не присъствате на погребението на Хусерл през 1938.

---

[4] Едмунд Хусерл (1859-1938), германски философ, основоположник на феноменологията.
[5] “На Едмунд Хусерл с почитание и приятелство”.
[6] Макс Шелер (1874-1928), германски философ.

ХАЙДЕГЕР: Бих искал да кажа следното по въпроса. Обвинението, че аз съм прекъснал връзката с Хусерл, е необосновано. През май 1933 жена ми написа от името на двама ни писмо до г-жа Хусерл, в което ние потвърждавахме нашето неизменно чувство на благодарност. Г-жа Хусерл ни благодари сухо, пишейки, че отношенията между нашите семейства били прекъснати. Това, че аз не изразих отново моята благодарност и почитание към Хусерл, когато той се разболя, и после не присъствах на погребението му, беше човешка слабост, за която с писмо поисках прошка от г-жа Хусерл.

ШПИГЕЛ: Хусерл умира през 1938, а Вие се оттегляте от ректорския пост още през февруари 1934. Променили се отношението Ви към националсоциалистическата партия?

ХАЙДЕГЕР: След оставката ми се съсредоточих върху преподавателските си задължения. През 1934-36 четох лекции по логика, върху Хьолдерлин и Ницше. Всички, които имаха уши, можеха да чуят, че това бе отпор на националсоциализма.

ШПИГЕЛ: Как се отнасяше партията към Вас?

ХАЙДЕГЕР: Бях постоянно под наблюдение.

ШПИГЕЛ: Забелязахте ли това?

ХАЙДЕГЕР: Да, случаят с д-р Ханке, който бе изпратен, за да ме следи, и който сам ми призна с каква задача е бил натоварен.

ШПИГЕЛ: Как се развиха нещата впоследствие?

ХАЙДЕГЕР: През последната година на войната, 500 от най-важните учени и хора на изкуството бяха освободени от всякаква военна повинност. Аз не бях сред тях, напротив, през лятото на 1944 ме изпратиха да копая окопи на Рейн.

ШПИГЕЛ: Но в една лекция от 1935, публикувана през 1953 под заглавие “Въведение в метафизиката”, Вие казвате: “Онова, което днес се предлага като философия на националсоциализма, но което няма абсолютно нищо общо с присъщата истина и величие на това движение (тоест, със срещата между планетарното разпространение на техниката и съвременния човек), то хвърля своите мрежи в тези мътни води на ‘ценности’ и ‘целокупности’.” Думите в скоби сте прибавили едва през 1953 – за да обясните на тогавашните читатели в какво сте виждали през 1935 “присъщата истина и величие” на националсоциализма, - или те фигурираха още в оригиналния текст на лекцията?

ХАЙДЕГЕР: Те си бяха в оригинала и съответстваха точно на тогавашното ми виждане за техниката, а не на по-късното ми тълкуване на същността на техниката. През последните трийсет години стана още по-очевидно, че планетарното движение на съвременната техника е сила, определяща хода на историята, чието значение трудно може да бъде надценено. За мен решаващият въпрос днес е, коя политическа система е най-подходяща в техническата епоха и как изобщо може да бъде наложена тя. Аз лично нямам отговор на този въпрос. Не съм убеден, че това е демокрацията.

ШПИГЕЛ: Виждате ли, демокрацията е просто сборно понятие, под което могат да се групират най-различни представи. Въпросът е, дали все още е възможна трансформация на тази политическа форма. След 1945 Вие взехте отношение към политическите стремежи на западния свят, говорейки и за демокрацията, към политическия израз на християнските възгледи, към правовата държава – и нарекохте всички тези стремежи “половинчатости”.

ХАЙДЕГЕР: Първо бих искал да ми кажете къде съм говорил за демокрацията и за останалите неща, които изброихте. Аз бих ги

окачествил като половинчатости и затова, защото не виждам в тях истински опит за отпор на техническия свят, защото зад това все още стои схващането, че техниката в своята същност е нещо, което се намира под контрола на човека. Според мен обаче това е невъзможно. Техниката, в своята същност, е нещо, с което човекът сам по себе си не може да се справи.

ШПИГЕЛ: Кое от току-що очертаните течения би било, според Вас, най-подходящо за нашето време?

ХАЙДЕГЕР: Не виждам нито едно. Но виждам един въпрос от решаващо значение. На първо място би трябвало да се изясни какво разбирате под “подходящо за нашето време”, какво означава тук “време”. Освен това би трябвало да се запитаме дали това е мащабът за “присъщата истина” на човешката деятелност, дали всъщност меродавната деятелност не е мисленето и творчеството.

ШПИГЕЛ: Но защо трябва да се чувстваме така притиснати от техниката?

ХАЙДЕГЕР: Не казвам притиснати. Казвам, че все още не сме намерили път, който да съответства на същността на техниката.

ШПИГЕЛ: Човек би могъл да Ви възрази: ама какъв е проблемът? Та нали всичко функционира. Строят се все повече електроцентрали. Произвежда се толкова много. Хората във високо технизираната част на света живеят в благосъстояние. Какво ни липсва всъщност?

ХАЙДЕГЕР: Та нали всичко функционира. Точно това е коварното, че функционира и че функционирането тласка към по-нататъшно функциониране и че техниката все повече откъсва човека от земята и от неговите корени. Не ни трябва атомна бомба, човекът вече е откъснат от корените си. Живеем в чисто технически условия. Това, на което живеят днес хората, не е вече Земята.

ШПИГЕЛ: Но кой може да знае дали предназначението на човека е да бъде тук на Земята? Не би било изключено човекът да няма изобщо никакво предназначение. Къде е писано, че мястото му е на Земята?

ХАЙДЕГЕР: Изхождайки от нашия човешки опит и история, аз съм сигурен, че всичко съществено и велико се дължи само на това, че човекът е имал отечество и корени в традицията. Днешната литература, например, е до голяма степен деструктивна.

ШПИГЕЛ: Вие смятате явно, че светът върви към абсолютната техническа държава, или дори, че живеем вече в нея?

ХАЙДЕГЕР: Да!

ШПИГЕЛ: Добре. Тогава, естествено, възниква въпросът: по силите ли е изобщо на отделния човек или може би на философията да противодейства на тези развития?

ХАЙДЕГЕР: Философията няма да може да предизвика непосредствена промяна в сегашното състояние на света. Това се отнася не само за философията, но и за всички чисто човешки амбиции и усилия. Само един бог може да ни спаси. Остава ни единствената възможност, в мислене и творчество да подготвим известна готовност за появата на бог или за отсъствието на бог в условията на упадък; за това, че пред лицето на отсъстващия бог ще пропаднем.

ШПИГЕЛ: Има ли някаква връзка между Вашето мислене и появата на този бог? Съществува ли, според Вас, някаква причинна връзка? Смятате ли, че с усилия на мисълта можем да предизвикаме появата на бог?

ХАЙДЕГЕР: Мисълта ни не може да предизвика появата му, бихме могли най-много да пробудим готовност за очакването му. Тази готовност би могла да бъде нещо като първа помощ. Светът не може да бъде такъв какъвто и както е нито посредством човека, нито без него. Това е свързано с обстоятелството, че онова, което наричам “битие”, се нуждае от човека за своето проявление, съхранение и развитие. Човекът се оказва поставен на тясно, изправен срещу предизвикателството на една сила, която се разкрива в същността на техниката и която той самият не може да контролира. Да допринесе за усвояването на това прозрение: мисленето не иска повече. Философията е пред края си. Ролята на досегашната философия днес е поета от науките.

ШПИГЕЛ: Във Вашите лекции за Ницше се казва: “Тъй като във философското мислене цари най-голяма възможна обвързаност, затова всички големи мислители мислят едно и също. Но това едно и също е толкова наситено и богато, че никога не може да бъде изчерпано от един-единствен мислител, а всеки обвързва другия още повече.” И това философско построение, според Вас, е достигнало до един вид завършек.

ХАЙДЕГЕР: То е приключено, но не е нищожно за нас, и специално в разговора отново оживява. Но нека повторя: начинът на мислене на традиционната метафизика, който приключва с Ницше, не предлага никаква възможност повече за мисловно вникване в основанията на едва започващата техническа епоха. Възможно е също пътят на днешната мисъл да доведе дотам да замълчим, за да не допуснем мисленето да се корумпира само за една година. Възможно е също да се окаже, че са необходими 300 години, за да “подейства”.

ШПИГЕЛ: Тъй като обаче ние няма да живеем след 300 години, а живеем тук и сега, за нас мълчанието не е изход. Ние, политици, полуполитици, граждани, журналисти и т.н., сме принудени непрестанно да вземаме някакви решения. И ние очакваме помощ от

философа, макар естествено само непряка помощ. А какво чуваме: аз не мога да ви помогна.

ХАЙДЕГЕР: Така е. Не мога, защото въпросите са толкова трудни, че би било в противоречие със смисъла на предназначението на мисленето да се изстъпи един вид публично, да проповядва и да раздава морални оценки. Може би би могло да се каже изречението: на тайната на планетарното надмощие на немислимата същност на техниката съответства ограничеността и анемичността на мисленето, което се опитва да мисли тази немислимост.

ШПИГЕЛ: Вие не се причислявате към онези, които, стига да бъдат чути, биха могли да посочат изход?

ХАЙДЕГЕР: Не! Не ми е известен никакъв начин за непосредствена промяна на сегашното състояние на света, при условие, че това изобщо е по силите на човека. Но ми се струва, че опитът за мислене би могъл да пробуди, проясни и укрепи споменатата вече готовност.

ШПИГЕЛ: Да се върнем отново към началото. Не е ли мислимо да се види в националсоциализма, от една страна, осъществяването на онази “планетарна среща”, а от друга – последния, най-страшен, най-силен и в същото време най-безсилен протест срещу срещата между техниката и съвременния човек? И още нещо: явно има някакво противоречие във Вашата личност щом прибягвате до понятия като “отечество” или “лишаване от корени”, за които като философ знаете, че са съвсем ефимерни. Как може да се съгласуват планетарната техника и отечеството?

ХАЙДЕГЕР: Струва ми се, че Вие все пак абсолютизирате техниката прекалено много. Аз не разглеждам положението на човека в света на планетарната техника като някаква неотвратима обреченост, а виждам задачата на мисленето именно в това да допринесе, в своите граници, щото човекът да постигне удовлетворително отношение

спрямо същността на техниката. Националсоциализмът отиде наистина в тази посока, но мисленето на тези хора бе твърде ограничено, за да постигнат едно експлицитно отношение към това, което става днес и което се развива вече от три века насам.

ШПИГЕЛ: Това експлицитно отношение, може ли да се каже, че днес го притежават американците?

ХАЙДЕГЕР: Те също го нямат; те са в плен на мислене, което, като прагматизъм, стимулира техническите операции и манипулации, но в същото време препречва пътя към осмисляне на спецификата на модерната техника. Впрочем тук-там в САЩ се забелязват опити за освобождаване от прагматично-позитивисткото мислене. А кой от нас би могъл да каже дали някой ден в Русия или в Китай няма да се пробудят прастари традиции на едно “мислене”, които да помогнат човекът да придобие свободно отношение към техническия свят? Но все пак аз съм убеден, че обратът може да бъде подготвен само на онова място в света, където е възникнал съвременният технически свят, а не чрез възприемането на дзен-будизма или на други източни учения. Мисленето се променя само от мислене, което има същия произход и предопределение. Що се отнася до моята мисъл, тя има непреходна връзка с творчеството на Хьолдерлин. Аз смятам Хьолдерлин не просто за един от многото поети, с които се занимават литературните историци. За мен Хьолдерлин е поетът, който сочи в бъдещето, който очаква бог и който следователно не трябва да остане предмет само на литературната наука.

ШПИГЕЛ: Възлагате ли някаква особена мисия специално на германците?

ХАЙДЕГЕР: Да, в този смисъл, в разговор с Хьолдерлин.

ШПИГЕЛ: Смятате ли, че германците имат някаква специфична квалификация за споменатия обрат?

ХАЙДЕГЕР: Мисля си за особеното вътрешно родство на немския език с езика на гърците и тяхното мислене. Французите все това ми повтарят. Когато започнат да мислят, те минават на немски; твърдят, че на техния език просто не ставало.

ШПИГЕЛ: Това ли е обяснението за голямото Ви влияние в романските страни и особено сред французите?

ХАЙДЕГЕР: Защото те виждат, че при всичкия си рационализъм, последният не е достатъчен в съвременния свят, където става дума да се разбере този свят в неговата същност. Както е невъзможно да се превежда поезия, също така невъзможно е да се преведе и мисленето. Човек може най-много да го преразкаже.

ШПИГЕЛ: Една смущаваща мисъл.

ХАЙДЕГЕР: Би било добре ако се подходи сериозно към този смут в голям мащаб и най-сетне се проумее какво съдбовно преображение е претърпяла гръцката мисъл при превода ѝ на римско-латински, едно събитие, което до ден-днешен продължава да пречи на пълноценното осмисляне на основните думи на гръцката мисъл.

ШПИГЕЛ: И все пак: не е ли редно философът да се замисли, как на практика могат да противодействат хората на надмощието на техниката в този технизиран от самите тях свят? Дали философът не изменя, дори и минимално, на своята професия и призвание, ако не казва нищо по този въпрос?

ХАЙДЕГЕР: Смятам, че никой отделен човек не може така да обхване света с мисълта си, че да е в състояние да даде практически съвети, и още по-малко предвид задачата, отново да се намери база за самото мислене. В хоризонта на мисленето няма окончателни съждения. Единственият мащаб за мисленето идва от самия предмет

на мисленето. Последният обаче е най-съмнителен от всичко. За да се разбере това положение е необходимо преди всичко обсъждане на взаимоотношението между философията и науките, чиито технико-практически успехи правят философското мислене днес да изглежда все по-излишно. Трудното положение, в което се оказа самото мислене, с оглед на собственото му предназначение, съответства на подхранваното именно от превъзходството на науките отчуждение спрямо мисленето, така че последното е безсилно да даде очаквания от него отговор на практическо-мирогледните въпроси. За нас, днешните хора, мащабите на предмета на мисленето са прекалено мащабни. Онова, което бихме могли, може би, е да се помъчим да прокараме някой и друг тесен брод до най-близкия бряг.

Превод от немски със съкращения С т о я н Г я у р о в

Der Spiegel, *Nur noch ein Gott kann uns retten* (31.5.1976).